

แนวทางการประยุกต์หลักธรรมเรื่อง พระเจ้าจักรพรรดิเพื่อพัฒนาสังคม*

The Application Guidelines of Dhamma Principle of Cakkavatti for Social Development

¹พระมหาสมชาย ธมฺมวโร, พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี

พระมหาทวี มหาปัญโญ และ สมิตธิพล เนตรนิมิตร

¹Phramaha Somchai Dhammavaro, Phramaha Khwanchai Kittimethi

Phramaha Tawee Mahapanno and Samiddhipol Netnimit

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

¹Corresponding Author. Email: somchai249816@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาคำสอนเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาหลักธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และ 3) เพื่อศึกษาแนวทางการประยุกต์หลักธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิเพื่อพัฒนาสังคม งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า 1) พระเจ้าจักรพรรดิ หมายถึง พระราชาผู้มีพระบรมเดชานุภาพยิ่งใหญ่กว่าพระราชาทั้งหลาย (ราชาธิราช) ทรงครองราชย์โดยธรรมและปกครองแผ่นดินด้วยจักรรัตนะเป็นต้น พระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ (1) พระเจ้าจักรพรรดิในจักรวาล เช่น พระเจ้ามหาสุทฺธสนะในมหาสุทฺธสนสูตร (2) พระเจ้าจักรพรรดิในทวีป เช่น พระเจ้าอโศกมหาราช และ (3) พระเจ้าจักรพรรดิในประเทศ เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งแคว้นมคธ มีบทบาทเกี่ยวข้องกับฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักร

2) หลักธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนาค่อนข้างจะครอบคลุมในฐานะเป็นธรรมราชาหรือธรรมิกราช ธรรมนั้นเกี่ยวเนื่องทั้งการทำหน้าที่ฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักร เป็นทั้งอัตตหิตสมบัติและปรหิตสมบัติ ธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิในพระสูตรต่างๆ อาจจำแนกเป็น 4 หมวดหมู่ คือ (1) ธรรมที่ทำให้ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ (2) ธรรมที่พระเจ้าจักรพรรดิปฏิบัติ (3) ธรรมที่พระเจ้าจักรพรรดิสอนคนอื่น และ (4) หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ทำความเข้าใจด้วยคติพระเจ้าจักรพรรดิ

* Received May 21, 2018; Revised June 20, 2018; Accepted February 1, 2019

3) หลักธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิครอบคลุมทั้งมิติทางโลก คือ การปกครองบ้านเมือง และมิติทางศาสนา คือ เอาพระทัยใส่ในการศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรมและทรงชวนขยายปฏิบัติบรรลุดุธรรมเป็นการส่วนพระองค์อีกด้วย จึงทำให้พระเจ้าจักรพรรดิมีบทบาททั้งทางโลกและทางธรรม ได้รับยกย่องทั้งในฐานะผู้ปกครองที่ปกครองบ้านเมืองโดยธรรม พร้อมๆ กับสั่งสอนประชาชนให้ปฏิบัติธรรมไปด้วย เป็นเหตุให้พระองค์ได้รับการยกย่องและสรรเสริญพระเกียรติคุณในหลายโอกาสว่ามีสถานภาพและบทบาทคล้ายกับพระพุทธเจ้า

คำสำคัญ: การประยุกต์; พระเจ้าจักรพรรดิ; พัฒนาสังคม

Abstract

This Research aimed (1) to study the teachings of Cakkavatti in Buddhist scriptures, (2) to study the Dhamma principles of Cakkavatti in Buddhist scriptures, and (3) to study the application guideline of Dhamma principles of Cakkavatti for social development.

The research found that Cakkavatti means king who is greater than other kings (emperor), who reigned by virtue and ruled the land with great emperor's power. The emperor in the Buddhist scriptures is divided into 3 types: (1) the universal emperor (*cakkavatti*), such as the King Mahasudassana in *mahasudassana sutta*, (2) Emperor in the continent (*dipacakkavatti*) for example the King Asoka, and (3) the emperor of the country (*padesacakkavatti*), such as the king Pasendikosala of Magadha. They play a role in both the kingdom and the Buddhism will not be born as two emperors at the same period and has 32 physical characteristics of the Buddha, the life is longer than human beings. He rules the country with Dharma by depending on the great seven jewels. His status is higher than human beings but lower than the Buddha, *Pacceka*buddha and *Anubuddha*. The teachings of Cakkavatti are found in almost 20 sutta, and there are many explanations in commentaries on the sutta. In particular, in the *apadana*, *theragatha*, *therigatha*, and *jataka* scriptures, in the *Buddhavaṇṇasa* and *ariyavaṇṇasa* *tipitaka*. The Buddha often raised the emperor story to explain to the Buddhist followers always, nonetheless the Buddha and many noble disciples have been born as emperors during the cultivation of perfection.

The Dhamma principle of Cakkavatti covered all dimensions of the world refer to ruling the country and the religious dimensions mean pay attention on Dhamma study and practice to achieve one's own enlightenment. Therefore the emperor has a role in the world and the Dhamma, have been praised both as a ruler who ruled the country by the Dhamma and taught the people to practice the Dharma. This is why he is praised on many occasions for having a status and role similar to the Buddha.

Keywords: Application; Cakkavatti; Social Development

บทนำ

พระพุทธเจ้าได้รับการยกย่องว่าเป็นมหาบุรุษผู้เลิศในโลก เป็นผู้นำของชาวโลก (โลกนายก) เป็นที่พึ่งของชาวโลก (โลกนาถ) (Thai Tipitakas/33/459/514) พระองค์เป็นที่เคารพของทั้งเทวดาและมนุษย์ สิ่งที่ทำให้พระองค์ได้รับการยกย่องอย่างสูงส่งนั้นเป็นเพราะทรงเป็นผู้รู้แจ้งธรรมที่ไม่มีคนอื่นเสมอเหมือน หลังจากตรัสรู้แล้วพระพุทธองค์ได้เสด็จจาริกไปประกาศสัจธรรมในคามนิคมต่างๆ เมื่อมีคนได้ฟังธรรมแล้วนำไปปฏิบัติ บุคคลเหล่านั้นก็ได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ พระองค์จึงได้รับการยกย่องในฐานะผู้สูงส่งในทางธรรม อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา มีบุคคลอยู่คนหนึ่งที่มีคุณลักษณะสูงส่งคล้ายกับพระพุทธเจ้า บุคคลนั้นได้แก่ “พระเจ้าจักรพรรดิ” ทรงเป็นบุคคลผู้สูงสุดเลิศประเสริฐสุดในโลก มนุษย์ทางฝ่ายคฤหัสถ์ เป็นผู้มีความงามมากที่สุด เทียบพร้อมด้วยโภคสมบัติทุกประการ และตามคติพระพุทธศาสนาถือว่าจะต้องเป็นผู้ทรงคุณธรรมอย่างสูงเยี่ยมด้วย โดยนัยนี้ พระเจ้าจักรพรรดิจึงนับว่าเป็นผู้มีความสุขมากที่สุดเหนือกว่ามนุษย์ทั้งหลายทั้งปวง พระพุทธเจ้าทรงยกเอาความสุขของพระเจ้าจักรพรรดิ ขึ้นมาบรรยายเป็นตัวอย่างแสดงความสุขอย่างสมบูรณ์ที่สุดของมนุษย์ เพื่อเปรียบเทียบกับความสุขประเภทและระดับอื่นๆ ให้เห็นลำดับขั้นความประณีตของความสุขทั้งหลาย (Phra Brahmamagunabhorn (P. A. Payutto), 2009)

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาพรรณนาคุณลักษณะของพระเจ้าจักรพรรดิโดยสรุปว่า พระองค์ทรงอุบัติขึ้นเฉพาะในชมพูทวีปเท่านั้น ไม่อุบัติในที่อื่น ทรงมีมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการ มีรัตน 7 ประการ เป็นของวิเศษคู่พระบารมี มีฤทธิ์เหาะไปทางอากาศพร้อมหมู่เสนาได้ บางพระองค์มีพระโอรสมากกว่า 1,000 พระองค์ มีราชสมบัติทั้งที่เป็นสัตว์วิเศษและปราสาทราชมณเฑียรอย่างละ 84,000 ทรงเล่นอย่างเด็กอยู่ 84,000 ปี ดำรงตำแหน่งอุปราช 84,000 ปี ทรงครองราชย์อยู่ 84,000 ปี ทรงดำรงเพศคฤหัสถ์ ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ในธรรมปราสาทอีก 84,000 ปี และสามารถเอาชนะพระราชามืออื่นได้โดยธรรม ไม่ต้องใช้อาวุธหรือศาสตราใดๆ จนมีเมืองขึ้นถึง 84,00 เมือง (Thai Tipitakas/11/80-110/59-82)

ความน่าสนใจของเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิอีกประการหนึ่ง คือ บางครั้งก็ถูกนำมากล่าวถึงในบริบทเดียวกันกับพระพุทธเจ้า ในพุทธประวัติ มีข้อความตอนหนึ่งที่ชาวพุทธจะรับทราบโดยทั่วไป คือ คำทำนายพระลักษณะเมื่อประสูติได้ 5 วัน ครั้นนั้นได้มีการชุมนุมพระญาติวงศ์ เสนามาตย์และเชิฐพราหมณ์ 108 คนมาฉันโภชนาหารแล้วทำมงคลรับพระลักษณะและขนานพระนาม ในวันนั้น ศากยวงศ์ได้เชิฐพราหมณ์ 8 คน ผู้จบทางศาสตร์ มาทำนายพระลักษณะ พราหมณ์ 7 คนทำนายว่า “พระราชกุมารผู้ประกอบด้วยลักษณะเห็นปานนั้น ย่อมมีคติเป็น 2 คือ ถ้าได้ครองฆราวาสจักได้เป็น “พระเจ้าจักรพรรดิราช” ครองแผ่นดินมีสมุทรสาคร 4 เป็นขอบเขต, ถ้าออกผนวชจักได้ตรัสรู้เป็น “พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระศาสดาเอกในโลก” ไม่มีศาสดาอื่นยิ่งกว่า (Thai Tipitakas/10/33/15)

จากคำทำนายนี้ทำให้เห็นว่า พระเจ้าจักรพรรดิเป็นบุคคลหนึ่งที่มีสถานะและบทบาทสำคัญมากในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และพระองค์ก็น่าจะไม่ใช่พระราชาก็เป็นมนุษย์ธรรมดา น่าจะเป็นบุคคลที่มีคุณพิเศษ

มีบุญญาธิการหรือมีคุณสมบัติสูงส่งไม่น้อย ถึงถูกกล่าวถึงในลักษณะสูงส่งคล้ายกับพระพุทธเจ้า อีกประการหนึ่ง เมื่อพิจารณาเรื่องพระเจ้าจักรพรรดินี้กับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาบางข้อ ก็อาจก่อให้เกิดความสงสัยได้ ตัวอย่างเช่น พระพุทธศาสนาสอนว่า ชีวิตของมนุษย์ว่าทุกคนล้วนประกอบด้วยเบญจขันธ์ ต้องตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ คือ ลักษณะที่มีแก่สังขตะหรือสังขาร 3 ประการ ได้แก่ ความเป็นไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์และความเป็นของไม่ใช่ตัวตน (Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto), 2015) และหากเป็นปุถุชนอยู่ก็ต้องถูกรอบงำด้วยกิเลสมีกามเป็นต้น แต่คำสอนเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ บอกว่าทรงมีชีวิตยาวนานหลายหมื่นปีและเพียบพร้อมด้วยกามสุขนานาประการ จนสถานะของพระองค์เป็นที่ปรารถนาของพระราชาทั้งหลายนั้น จึงเกิดคำถามขึ้นว่า คำสอนเรื่องนี้เกิดขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ใด ชีวิตของพระเจ้าจักรพรรดิขัดกับหลักทั่วไปของเบญจขันธ์ เป็นต้นหรือไม่ หรือว่าพระสูตรที่กล่าวถึงเรื่องพระเจ้าจักรพรรดินั้นก็มีเนื้อหาบางตอนสอดคล้องเข้ากันได้กับหลักไตรลักษณ์และแสดงให้เห็นโทษของกามอยู่ด้วยแล้ว หากแต่เนื้อหาตอนนั้นถูกมองข้ามความสำคัญไป ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาให้ทราบว่า คำสอนเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิที่ปรากฏในพระสูตรต่างๆ นั้นมีความเป็นมาและมีสาระสำคัญอย่างไร บุคคลที่เรียกว่าพระเจ้าจักรพรรดิได้แก่บุคคลเช่นใด มีกี่ประเภท มีคุณสมบัติพิเศษต่างจากพระราชาทั่วๆ หรือไม่อย่างไร ทรงมีธรรมหรือมีวัตรปฏิบัติเป็นพิเศษอย่างไร ประการที่สำคัญที่สุดคือ การที่พระพุทธองค์นำเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิมาแสดงแก่หมู่ภิกษุแทนที่จะเป็นพระราชาทั้งหลายนั้นทรงต้องการแสดงธรรมเพื่อให้ผู้ฟังนำไปปฏิบัติเพื่อเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดคือความพ้นทุกข์ อันเป็นเหตุสิ้นทุกข์และนำสุขมาให้ในโลกนี้และโลกหน้า (Namjaisook, 2017) เป็นแกนหลักที่จะนำไปใช้ได้จริงในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมของสังคมไทยปัจจุบัน (Phrakhru Sunthonkhemapinan, 2017)

พระสูตรในพระสุตตันตปิฎกได้กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับพระเจ้าจักรพรรดิไว้มากมาก อีกทั้งในคัมภีร์พระพุทธศาสนาทั้งในระดับอรรถกถา ฎีกาและวรรณคดีบาลีที่แต่งในประเทศไทยก็กล่าวถึงพระเจ้าจักรพรรดิไว้อย่างน่าสนใจ สามารถจำแนกเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้ 3 กลุ่ม คือ

1) พระเจ้าจักรพรรดิที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก พบใน 17 สูตร คือ (1) จักกวัตติสูตร สูตรที่ 1 (2) จักกวัตติสูตรสูตรที่ 1 (3) จักกวัตติสูตร สูตรที่ 3 (4) มหาสุทฺถสสนสูตร (5) มหาสุทฺถสสนชาดก (6) มหาสุทฺถสสนจริยา (7) มหาปริณิพพานสูตร (8) พาลปณฺธิตสูตร (9) โคมยปิณฺทสูตร (10) มนฺธาทูราชชาดก (11) ปฐมจักกานวตฺตณสูตร (12) ญฺปนารสูตร (13) อฏฺฐานบาลี (14) ลักขณสูตร (15) เมตตสูตร (16) ธัมมราชสูตร และ (17) จักกวัตติราชสูตร

2) พระเจ้าจักรพรรดิที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา เกิดจากการที่พระองค์ยกเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิในอดีตมาเล่าประกอบการบรรยายธรรม เช่น พระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่าติโลกวิชัย หรือประวัติของพระเจ้าจักรพรรดิที่เป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกในช่วงที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่

3) พระเจ้าจักรพรรดิที่ไม่ปรากฏพระนาม แต่ถูกกล่าวถึงเพื่อประกอบการอธิบายคำสอนหรือหลักการบางอย่างในพระพุทธศาสนา เช่น พระเจ้าจักรพรรดิเป็นผู้สอนศีล 5 และรักษาอุโบสถในระหว่างที่พระพุทธเจ้าไม่เสด็จอุบัติ

ผู้จะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิได้นั้นต้องเป็นบุรุษ ทั้งนี้เพราะคัมภีร์พระพุทธศาสนาระบุว่า สตรีไม่สามารถเป็นบุคคลสำคัญ 5 ประเภท คือ (1) พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า (2) พระเจ้าจักรพรรดิ (3) ท้าวสักกะ (4) มาร และ (5) มหาพรหม

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาหลายแห่งได้พรรณนาคุณสมบัติ บทบาทและพระจริยาที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนในหัวข้อและมีลักษณะคล้ายพระพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอัครสาวกทั้งสอง พระอัสติมหาสาวก พุทธมารดา พุทธบิดา อัครอุปัฏฐาก และอัครอุปัฏฐายิกา ในกรณีที่ถูกนำมาเปรียบเทียบกับพระพุทธเจ้า เช่น

(1) พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุว่า “บุคคล 2 จำพวกนี้ เมื่อเกิดขึ้นในโลกย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย คือ (1) พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และ (2) พระเจ้าจักรพรรดิ

(2) พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุว่า บุคคล 2 จำพวกนี้ เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเป็นอัจฉริยมนุษย์ คือ (1) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า และ (2) พระเจ้าจักรพรรดิ

(3) พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุว่า การตายของบุคคล 2 จำพวกนี้เป็นเหตุให้คนจำนวนมากพลอยเดือดร้อนไปด้วย คือ (1) พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และ (2) พระเจ้าจักรพรรดิ

(4) พระผู้มีพระภาคตรัสกับพระอานนท์ว่า ในโลกนี้มีบุคคลที่หลังจากสวรรคตแล้วควรสร้างสอุปบรจุพระอัฐิธาตุ (อุปารหบุคคล) อยู่ 2 ประเภท คือ (1) พระสัมมาสัมพุทธเจ้า (2) พระเจ้าจักรพรรดิ

เป็นที่สังเกตว่า พระเจ้าจักรพรรดิตามคติพระพุทธศาสนาเป็นผู้บำเพ็ญบารมีมาอย่างยาวนานทุกพระองค์จะมีพระทัยน้อมไปในเนกขัมมะเสมอ เมื่อเสวยราชสมบัติพอสมควรแก่กาลแล้วก็มีจำนวนหนึ่ง หากมีโอกาสได้พบกับพระพุทธเจ้าก็จะสละราชสมบัติออกผนวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาหรือหากเป็นช่วงที่พระพุทธศาสนายังไม่อุบัติก็จะออกผนวชเป็นดาบส แต่มีบางพระองค์แม้จะไม่ได้ออกผนวชแต่ก็พยายามบำเพ็ญภาวนาจนได้ฌานสมาบัติ (Bannaraji, 1986) คติเรื่องพระเจ้าจักรพรรดินี้มีอิทธิพลในชมพูทวีป ทวีปเอเชียและทวีปใกล้เคียงมาเป็นเวลายาวนานแล้ว ดังปรากฏในประวัติศาสตร์ว่ามีพระราชผู้ยิ่งใหญ่หลายพระองค์ที่ได้รับการยกย่องเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระบรมเดชานุภาพแผ่ไพศาล ปกครองบ้านเมืองอย่างเด็ดขาด เช่น 1) พระเจ้าอโศกมหาราช (จักรพรรดิแห่งราชวงศ์โมริยะ) 2) อเล็กซานเดอร์ที่ 3 (จักรพรรดิกรีกแห่งแคว้นมาซิโดเนีย) และ 3) พระเจ้าเมินันเตอร์ที่ 1 (มิลินทะ) (จักรพรรดิแห่งอินโด-กรีก) ผู้มีอิทธิพลปกครองอาณาจักรขนาดใหญ่ในภูมิภาคเอเชียใต้และต่อมาได้กลายเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาพระพุทธศาสนา)

พระเจ้าจักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่เหล่านี้มีอิทธิพลในสังคมในอดีตและยังมีอิทธิพลต่อความคิดของคนมาถึงปัจจุบัน ทำให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาและคนในสังคมทั้งในสมัยพุทธกาลและหลังพุทธกาลให้ความสนใจเรื่องคติพระเจ้าจักรพรรดินามากและน่าจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เรื่องราวของพระเจ้าจักรพรรดิที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและพระเจ้าจักรพรรดิในประวัติศาสตร์นั้นมีสาระน่าจะศึกษาทำความเข้าใจอยู่หลายประการ เช่น องค์ประกอบของพระเจ้าจักรพรรดิ ทัศนะทั้ง 7 ของพระเจ้าจักรพรรดิ และหลักธรรมที่ทำให้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ โดยเรื่องเหล่านี้ได้กลายเป็นแบบแผนแห่งการปฏิบัติของผู้ปกครองบ้านเมืองเรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยหัวข้อที่ควรศึกษาและมีการตีความอย่างกว้างขวางนั้น ในปัจจุบันคำสอนเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิและหลักธรรมที่ทำให้เป็นพระเจ้าจักรพรรดินี้ได้ถูกตีความและนำมาเป็นแนวปฏิบัติของสามัญชนทั่วไปด้วย ไม่ได้จำกัดว่าเป็นหลักการปฏิบัติเฉพาะของกษัตริย์เหมือนในอดีต ที่แสดงถึงการปฏิบัติที่สอดคล้องการเมืองการปกครอง ความเป็นอยู่ ความเชื่อประเพณี วัฒนธรรม อาชีพ (Netnimit, 2017)

ด้วยความที่คติพระเจ้าจักรพรรดิมีความสำคัญต่อสังคมนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันดังได้กล่าวมา ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาแนวคิดและคำสอนเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิในพระพุทธศาสนาเถรวาทศึกษาสถานภาพและบทบาทของพระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท จากนั้นจะวิเคราะห์ให้เห็นพัฒนาการคติเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิในสังคมไทย เพื่อทำความเข้าใจคติเรื่องพระเจ้าจักรพรรติด้านต่างๆ อันจะเป็นแนวทางในการศึกษาและปฏิบัติสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาหลักธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการประยุกต์หลักธรรมเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิเพื่อการพัฒนาสังคม

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยมุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับคติเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยอาศัยข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง และวรรณกรรมต่างๆ ที่กล่าวถึงพระเจ้าจักรพรรดิในประวัติศาสตร์ จากนั้นจะศึกษาให้เห็นพัฒนาการคติเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิในสังคมไทย เพื่อให้ทราบว่คำสอนเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิที่ปรากฏในพระสูตรต่างๆ นั้นมีความเป็นมาและมีสาระสำคัญอย่างไร บุคคลที่เรียกว่าพระเจ้าจักรพรรดิได้แก่บุคคลเช่นใด มีกี่ประเภท มีคุณสมบัติพิเศษต่างจากพระราชาทั่วๆ หรือไม่อย่างไร ทรงมีธรรมหรือมีวัตรปฏิบัติเป็นพิเศษอย่างไร และการที่พระพุทธองค์แสดงเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ

แก้หมึกขุนนางทรงมีพระประสงค์แสดงหลักธรรมอะไร จากนั้นจะศึกษาให้ทราบว่า คติเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิในสังคมไทยว่ามีพัฒนาการไปในด้านใดบ้าง มีความเหมือนหรือแตกต่างจากที่ปรากฏในพระไตรปิฎกหรือไม่อย่างไร ในการวิจัย ได้จัดขั้นตอนของการดำเนินการวิจัย (Research Process) ไว้ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร

ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ ศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ความปรากฏในพระสูตร 17 สูตร ได้แก่ (1) จักกวัตติสูตร สูตรที่ 1 (2) จักกวัตติสูตรสูตรที่ 1 (3) จักกวัตติสูตร สูตรที่ 3 (4) มหาสุทฺธสนสูตร (5) มหาสุทฺธสนชาดก (6) มหาสุทฺธสนจริยา (7) มหาปริณิพพานสูตร (8) พาลปณิตสูตร (9) โคมยปนิทสูตร (10) มนฺธราตฺราชาดก (11) ปฐมจักกานวัตนสูตร (12) อุปราสสูตร (13) อัญฐานบาลี (14) ลักษณะสูตร (15) เมตตสูตร (16) ธัมมราชสูตร และ (17) จักกวัตติราชสูตร

ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ ศึกษาจากคัมภีร์ชั้นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกาและปกรณ์วิเสส รวมทั้งเรื่องราวของพระเจ้าจักรพรรดิในวรรณกรรม วรรณคดี งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและบทความของนักวิชาการ เพื่อรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องถึงคติพระเจ้าจักรพรรดิทั้งในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและในประวัติศาสตร์ โดยจะศึกษาเฉพาะพระองค์ที่มีบทบาทเกี่ยวกับทวีปเอเชีย

ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะศึกษาข้อมูลจากแหล่งปฐมภูมิเพื่อให้ทราบเรื่องราวของพระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ

(1) ศึกษาพระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและวรรณกรรมทั่วไปใน 9 ประเด็น คือ (1) ความหมายของจักรพรรดิในสังคมไทย (2) ความเป็นมาของพระเจ้าจักรพรรดิในสังคมไทย (3) ประเภทของพระเจ้าจักรพรรดิในสังคมไทย (4) สถานภาพของพระเจ้าจักรพรรดิในสังคมไทย (5) ข้อกำหนดพิเศษของพระเจ้าจักรพรรดิในสังคมไทย (6) การตีความรัทธนะ 7 ประการของพระเจ้าจักรพรรดิในสังคมไทย (7) คติเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิในทัศนะของนักวิชาการไทย (8) หลักธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและสังคมไทย และ (9) วัตถุประสงค์การแสดงเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิในสังคมไทย

(2) ศึกษาองค์ประกอบและหลักธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนาใน 9 ประเด็น คือ (1) ความหมายของจักรพรรดิในสังคมไทย (2) ความเป็นมาของพระเจ้าจักรพรรดิในสังคมไทย (3) ประเภทของพระเจ้าจักรพรรดิในสังคมไทย (4) สถานภาพของพระเจ้าจักรพรรดิในสังคมไทย (5) ข้อกำหนดพิเศษของพระเจ้าจักรพรรดิในสังคมไทย (6) การตีความรัทธนะ 7 ประการของพระเจ้าจักรพรรดิในสังคมไทย (7) คติเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิในทัศนะของนักวิชาการไทย (8) หลักธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและสังคมไทย และ (9) วัตถุประสงค์การแสดงเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิในสังคมไทย

(3) นำเสนอแนวทางการประยุกต์หลักธรรมเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิเพื่อการพัฒนาสังคมใน 4 ประเด็น คือ แนวทางประยุกต์หลักธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิเพื่อพัฒนาสังคมใน 4 ประเด็น คือ (1) คติพระเจ้าจักรพรรดิกับการพัฒนาสังคมไทย (2) ลักษณะชีวิตของพระเจ้าจักรพรรดิ (3) แนวทางการประยุกต์หลักธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิเพื่อพัฒนาสังคม และ (4) เป้าหมายการประยุกต์หลักธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิในสังคมไทย

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ขั้นตอนสุดท้ายจะสรุปผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ และเสนอแนะเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าต่อไป

ผลการวิจัย

คำสอนเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

จากการวิเคราะห์พัฒนาแนวคิดเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิในพระพุทธศาสนาสรุปความ ได้ว่า คำว่า พระเจ้าจักรพรรดิ หมายถึง พระราชาผู้มีพระบรมเดชานุภาพยิ่งใหญ่กว่าพระราชาทั้งหลาย (ราชาธิราช) ทรงครองราชย์โดยธรรมและปกครองแผ่นดินด้วยจักรรัตนะเป็นต้น จะเห็นว่า ความหมายของคำว่า จักรพรรดิ โดยภาพรวมก็มีลักษณะคล้ายกับกับพระราชาทั่วไป คือ การทำหน้าที่อยู่ด้วยความยินดีของประชาชน แต่ความหมายที่เพิ่มเข้ามา คือ จะมีจักรรัตนะเป็นเครื่องแสดงพระราชอำนาจ จากนั้นก็ทำหน้าที่ปกครองโดยยึดธรรมเป็นหลัก มีเป้าหมายสำคัญ 2 ประการ คือ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและเพื่อเชิดชูธรรม พระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์และคำสอนทางพระพุทธศาสนา คัมภีร์พระพุทธศาสนาจำแนกพระเจ้าจักรพรรดิเป็น 3 ประเภท คือ (1) พระเจ้าจักรพรรดิในจักรวาล (จุกกวาลจกกวตติ) เช่น พระเจ้ามหาสุทิสสนะในมหาสุทิสสนสูตร (2) พระเจ้าจักรพรรดิในทวีป (ทีปจกกวตติ) เช่น พระเจ้าอศมหาราช และ (3) พระเจ้าจักรพรรดิในประเทศ (ปะเทศจกกวตติ) เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งแคว้นมคธ พระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีบทบาทเกี่ยวข้องกับฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักร จะไม่เกิดพร้อมกัน 2 พระองค์ มีมหาปฐิสลักษณ์ 32 ประการ มีพระชนมายุยาวนานเกินกว่ามนุษย์ทั่วไป ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยธรรม โดยอาศัยรัตนะ 7 ประการ มีฐานะสูงกว่ามนุษย์ทั่วไป แต่มีฐานะต่ำกว่าพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอนุพุทธเจ้า

คำสอนเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนาพบมากทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา แต่ส่วนมากผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาจะรู้จักพระเจ้าจักรพรรดิตอนศึกษาพุทธประวัติตอนผู้รู้ลักษณะทำนายพระลักษณะของเจ้าชายสิทธัตถะเมื่อประสูติใหม่ และรู้จากการศึกษาจักรวัตติสูตรและมหาสุทิสสนสูตร แต่ความจริงแล้วคำสอนเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิพบได้ในพระสูตรเกือบ 20 สูตรและพบคำอธิบายในคัมภีร์อรรถกถามากมาย โดยเฉพาะในคัมภีร์อโฆทาน เถรคาถา เถรีคาถา ชาดก พุทธวงศ์และจริยปิฎก ทั้งนี้

เพราะพระพุทธเจ้ามักจะยกเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิมาแสดงแก่พุทธบริษัทอยู่เสมอ อีกทั้งพระพุทธเจ้าและพระอริยสาวกจำนวนมากก็เคยเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในช่วงที่กำลังบำเพ็ญบารมี

ความหมายของคำว่า “จักรพรรดิ” คัมภีร์พระพุทธศาสนาส่วนมากจะคล้ายกับคำว่า ราชาหรือ กษัตริย์ (ซึ่งถือเป็นชนชั้นปกครองเหมือนกัน) แต่ในสมัยปัจจุบัน มีการใช้คำว่าจักรพรรดิกว้างขวางขึ้น พระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนาน่าจะมีที่มาจะอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ทั้งนี้เพราะศาสนาพราหมณ์เกิดก่อนพระพุทธศาสนามาก เรื่องพระเจ้าจักรพรรดินี้ก็มีในคัมภีร์พระเวทของศาสนาพราหมณ์ รายละเอียดต่างๆ ทั้งความหมาย บทบาท รัตนะ 7 ประการเป็นต้นก็เหมือนกับในพระพุทธศาสนา ส่วนในสังคมไทย คติเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิน่าจะมาจากอิทธิพลของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มอญและพระสูตรในคัมภีร์ทีฆนิกาย (จักกวัตตสูตรและมหาสุทฺตสนสูตร) พระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนาสรุปได้ 2 สถานภาพ คือ (1) พระเจ้าจักรพรรดิในอุดมคติ ตามที่ปรากฏในจักกวัตตสูตรและมหาสุทฺตสนสูตร และ (2) พระเจ้าจักรพรรดิในความเป็นจริงมีชีวิตอยู่จริงในประวัติศาสตร์ เช่น พระเจ้าอโศก พระราชาแห่งสิงหล

ส่วนในสังคมไทยสามารถสรุปสถานภาพของพระเจ้าจักรพรรดิได้ 2 ลักษณะ คล้ายกับในพระพุทธศาสนา แต่มีรายละเอียดต่างกันเล็กน้อย คือ (1) เป็นพระเจ้าแผ่นดินผู้ศรัทธาในพระจริยาของพระเจ้าจักรพรรดิในชมพูทวีปจึงพยายามดำเนินรอยตาม เช่น พระธรรมราชามาหาโลไทย พระมหาจักรพรรดิ และ (2) พระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นที่รักยิ่งของปวงชน มีพระบรมเดชานุภาพ พระบารมีแผ่ปกทั่วพระราชอาณาเขต แม้จะไม่ได้ประกาศพระราชนิธิราชอย่างชัดเจนว่าจะบำเพ็ญตนตามคติพระเจ้าจักรพรรดิ แต่ประชาชนก็ยกย่องเทิดทูนพระองค์เสมอเหมือนพระเจ้าจักรพรรดิ

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พระเจ้าจักรพรรดิมีข้อกำหนดพิเศษมากมายจนทำให้เห็นว่าเป็นบุคคลในอุดมคติมากกว่า น่าจะเป็นเพียงคำพรรณนาเพื่อให้เห็นความยิ่งใหญ่เพื่อประโยชน์ด้าน

การปกครองเท่านั้น ส่วนในสังคมไทยพบว่า ข้อกำหนดต่างๆ ที่ถูกกล่าวถึงอย่างชัดเจนในคัมภีร์พระพุทธศาสนาหลายอย่างสังคมไม่ให้ความสำคัญเลย คงเนื่องจากพระเจ้าจักรพรรดิในสังคมไทย ไม่ได้มีความหมายเหมือนกับพระเจ้าจักรพรรดิในจักกวัตตสูตรและมหาสุทฺตสนสูตร แต่หมายถึงแค่พระเจ้าแผ่นดินผู้ตั้งพระปณิธานว่าจะดำเนินรอยตามพระเจ้าจักรพรรดิเท่านั้นหรือเป็นพระราชาที่ได้รับการถวายความจงรักภักดีอย่างสูงยิ่งเท่านั้น อนึ่ง รัตนะ 7 ประการของพระเจ้าจักรพรรดิก็มีการตีความใหม่ คือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว ได้แก่กำลังอำนาจของพระเจ้าจักรพรรดิ ในสังคมจริงๆ ก็คือฝ่ายที่ดูแลรักษาความมั่นคงปลอดภัยแก่รัฐทั้งภายในและภายนอก ได้แก่ กองทัพและหน่วยรักษาความปลอดภัยภายในทั้งหลาย แก้วมณี คือ ทรัพย์ของรัฐ นางแก้ว คือ ภรรยาผู้ที่ส่งเสริมสามี เป็นที่ปรึกษาอันไว้วางใจได้ผ่องแผ้วของสามีซึ่งเป็นผู้ปกครองไม่ต้องกังวลใจกับกิจในครอบครัว ช่วยให้เวลาสำหรับการปกครองมากขึ้น ขุนคลังแก้ว คือ ผู้ที่ดูแลเศรษฐกิจของบ้านเมืองให้เจริญมั่งคั่ง ผู้คนอยู่ดีกินดี ขุนพลแก้ว คือ หัวหน้าข้าราชการฝ่ายพลเรือนซึ่งดูแลกิจการด้านพลเรือน งานราชการต่างๆ ให้ดำเนินไปอย่างเรียบร้อยก้าวหน้า เป็นที่พอใจของประชาชน

หลักธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

จากการศึกษาหลักธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนาสรุปความได้ว่า ในสังคมไทยมีรายละเอียดแตกต่างไปพอสมควร เนื่องจากพระเจ้าจักรพรรดิในสังคมไทยไม่ใช่মনุषยผู้วิเศษ หากแต่คือพระราชผู้ตั้งพระราชปณิธานว่าจะดำเนินรอยตามพระเจ้าจักรพรรดิในชมพูทวีปหรือพระราชผู้เป็นที่รักเทิดทูนของพสกนิกรแล้วได้รับการเทิดทูนว่าเป็นพระเจ้าจักรพรรดินั่นเอง กอปรทั้งคติเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิที่มาสู่สังคมไทยก็มาจากหลายแหล่ง ไม่ได้มาจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนา (จักกวัตติสูตรและมหาสุทสสนสูตร) เท่านั้น แต่มาจากอิทธิพลของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มอญ (กฎหมายตราสามดวง) ด้วย จึงทำให้สถานะของพระองค์แตกต่างไปบ้าง แม้ว่าพระองค์จะได้รับการยกย่องว่าเป็นพระราชผู้ใฝ่ในธรรมและมุ่งมั่นในการปฏิบัติธรรมมาก แต่ธรรมที่พระเจ้าจักรพรรดิปฏิบัติก็แตกต่างจากในคัมภีร์พระพุทธศาสนาพอสมควร

ส่วนวัตถุประสงค์การแสดงเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิสรุปความได้ว่า การแสดงเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิในสมัยพุทธกาลผู้แสดงได้แก่ “พระพุทธเจ้า” พระองค์ได้นำคติเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิของพราหมณ์มาปฏิรูปหรือปรับปรุงใหม่จากนั้นนำมาอธิบายใหม่ในรูปแบบของพระพุทธศาสนา การทำเช่นนี้ทำให้ผู้คนสนใจธรรมที่ทรงแสดงเร็วขึ้น ทั้งนี้เพราะเรื่องนั้นๆ ก็เป็นที่รับรู้ในสังคมพอสมควรแล้ว เมื่อนำมาอธิบายเปรียบเทียบกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เรื่องที่ยกมาเป็นตัวอย่างก็สามารถสื่อให้เข้าใจธรรมได้เป็นอย่างดี ส่วนในสังคมไทยนั้น การแสดงเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิแตกต่างจากสมัยพุทธกาลมากพอสมควร เนื่องจากผู้นำคติเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิมาแสดงมีทั้งพระเจ้าแผ่นดิน พระสงฆ์และนักปราชญ์ราชบัณฑิต สิ่งที่เกิดตามมาคือ มีการนำคติพระเจ้าจักรพรรดิไปอธิบายเพื่อสนับสนุนฐานะ แนวคิดหรือวัตถุประสงค์ด้านต่างๆ ของตน วัตถุประสงค์การทำคติพระเจ้าจักรพรรดิมาแสดงในสังคมไทยไม่ได้หลายหลายครอบคลุมเหมือนกับในสมัยพุทธกาล ซึ่งเป็นเรื่องน่าเสียดายอย่างยิ่ง ลักษณะดังกล่าวนี้จะไม่เป็นเฉพาะในสังคมไทย เพราะจากการศึกษาพบว่า แม้แต่ในลังกา พม่า มอญ ลาว กัมพูชา ที่นับถือพระพุทธศาสนาเหมือนไทย เมื่อว่าโดยทฤษฎีแล้วไม่มีกษัตริย์พระองค์ไหนใกล้เคียงกับความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา แต่พระมหากษัตริย์ในประเทศต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วนี้แต่ต้องการจะดำเนินรอยตามพระเจ้าจักรพรรติดังเช่น พระเจ้าอโศกกันทั้งนั้น บางพระองค์ทรงตั้งพระนามประหนึ่งเป็นพระเจ้าจักรพรรดิเลยทีเดียว เช่น พระมหาธรรมราชาลิไทยแห่งกรุงสุโขทัย พระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา และพระราชอิริราชแห่งหงสาวดี เป็นต้น

หลักธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนามาก่อนข้างจะครอบคลุมในฐานะเป็นธรรมราชาหรือธรรมิกราช ธรรมนั้นเกื้อกูลทั้งการทำหน้าที่ฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักร เป็นทั้งอัตตหิตสมบัติและปรหิตสมบัติ ธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิในพระสูตรต่างๆ อาจจำแนกเป็น 4 หมวดหมู่ คือ (1) ธรรมที่ทำให้ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ได้แก่ ทาน ศีล ทมะ สัจฉะ (2) ธรรมที่พระเจ้าจักรพรรดิปฏิบัติ จำแนกเป็นธรรมที่ปฏิบัติส่วนตัว เช่น ศีล 5 อุโบสถศีล พรหมวิหารภาวนา ฌานสมาบัติ และธรรมที่ปฏิบัติต่อผู้อื่น

เช่น จักรวรรดิวัตร ราชสังคหวัตถุ 4 (3) ธรรมที่พระเจ้าจักรพรรดิสอนคนอื่น เช่น ศีล 5 อุโบสถศีล และ (4) หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ทำความเข้าใจด้วยคติพระเจ้าจักรพรรดิ เช่น ธรรมการวตา กฎแห่งกรรม ไตรลักษณ์ อสุภะ

แนวทางการประยุกต์หลักธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิเพื่อพัฒนาสังคม

หลักธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิในสังคมไทยมีการตีความเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทสังคมไทยในสมัยต่างๆ มีเนื้อหาครอบคลุมหลายเรื่องสรุปประเด็นสำคัญได้ 6 เรื่อง คือ (1) การดูแลชีวิตครอบครัว (2) การปกครอง (ปกครองประเทศ, ต่างประเทศ, ข้าราชการ, ประชาชน) (3) การคุ้มครองรักษาสัตว์และสิ่งแวดล้อม (4) การส่งเสริมเศรษฐกิจ (5) การศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรมและส่งเสริมศาสนา และ (6) การดำเนินชีวิตในบันปลายพระชนม์ชีพ ดังนั้น หลักธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิจึงสามารถนำมาประยุกต์เป็นแนวทางเพื่อพัฒนาสังคมได้ 6 ด้าน คือ (1) หลักธรรมเพื่อดูแลชีวิตครอบครัว (2) หลักธรรมเพื่อปกครองประเทศ (3) หลักธรรมเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม (4) หลักธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ (5) หลักธรรมเพื่อศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรมและส่งเสริมศาสนา และ (6) หลักธรรมเพื่อดำเนินชีวิตในบันปลายพระชนม์ชีพ หลักธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิครอบคลุมทั้งมิติทางโลก คือ การปกครองบ้านเมือง และมิติทางศาสนา คือ เอาจพระทัยใส่ในการศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรมและทรงชวนขยายปฏิบัติบรรลुरुธรรมเป็นการส่วนพระองค์อีกด้วย จึงทำให้พระเจ้าจักรพรรดิมีบทบาททั้งทางโลกและทางธรรม ได้รับยกย่องทั้งในฐานะผู้ปกครองที่ปกครองบ้านเมืองโดยธรรม พร้อมๆ กับสั่งสอนประชาชนให้ปฏิบัติธรรมไปด้วย เป็นเหตุให้พระองค์ได้รับการยกย่องและสรรเสริญพระเกียรติคุณในหลายโอกาสว่ามีสถานภาพและบทบาทคล้ายกับพระพุทธเจ้า

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์

จากการศึกษาคำสอนเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิในคัมภีร์พระพุทธศาสนาทำให้เห็นว่า คติเรื่องพระเจ้าจักรพรรดินี้สามารถนำไปเป็นแนวทางพัฒนาสังคมได้หลายด้าน โดยเฉพาะผู้ทำหน้าที่ปกครองบ้านเมืองทั้งนี้เพราะพระเจ้าจักรพรรดิมีบทบาทเด่นด้านการพัฒนาจนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและมีบทบาทในการช่วยเหลือมนุษย์ในสังคมอย่างทั่วถึง คือ (1) คนในครอบครัว (2) ข้าราชการบริวาร (3) พระราชาในประเทศใกล้เคียง (4) สมณพราหมณ์ (5) ประชาชนในแคว้น และ (6) รวมทั้งสัตว์ที่ควรสงวน จึงควรนำคำสอนเรื่องพระเจ้าจักรพรรดินี้ไปเผยแพร่ในสังคมเพื่อจะให้ผู้สนใจได้นำไปประยุกต์ใช้ตามต้องการ

ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยต่อไป

เรื่องที่เกี่ยวข้องพระเจ้าจักรพรรดินี้ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นดังต่อไปนี้

1. ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิในพม่ากับประเทศไทย
2. ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิกรุงสุโขทัยกับกรุงศรีอยุธยา
3. ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิวรรณคดีบาลีกับสันสกฤต

References

- Bannaruj, B. (1986). *Bodhisattva in Theravada*. Bangkok: Sukkhapapjai Publishers.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tipitakas*. Bangkok: MCU Press.
- Mahamakut Buddhist University. (2000). *Tripitaka with Translation, Commentary Series 91 Books*. (4th ed). Bangkok: MBU Press.
- Namjaisook, P. (2017). The Concept and Practical Pattern for Being Sotapanna in Theravada Buddhism. *Journal of MCU Peace Studies*, 5(3), 122-132
- Netnimit, S. (2017). Interdisciplinary Approach to the Analysis of the Jataka. *Journal of Graduate Studies Review*, 13(3), 1-15.
- Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2009). *Buddhadhamma*. (15th ed). Bangkok: Sahadhammika.
- Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2015). *Dictionary of Buddhism (Word)*. (24th ed). Bangkok: Phlithamma.
- Phrakhru Sunthonkhemapinan. (2017). Buddha's Panidhana: The Panithanda Project to The Goodness. *Journal of MCU Buddhapanya Review*, 2(3), 43-56.